

«Jerpar, krams- och Hara; Åkerhöns och Foglar rara»

Utvärdshuset var förr, sommar som vinter, kära utflyktsmål för stockholmarna. I dag finns inte många kvar – Bellmansro, Djurgårdsbrunn, Nackanäs – alla har skattat åt förgängelsen. Men Ulriksdals värdshus finns kvar där det ligger blickande ut över Edsviken, med den återuppståndna 1700-talsteatern Confidencen som närmsta granne. Värdshuset tillhör, liksom det kungliga Ulriksdal i sin helhet, Fastighetsverkets mångfacetterade byggnadsbestånd.

Ulriksdals slott byggdes ursprungligen av riksmarsken Jakob De la Gardie 1643–46, och efter honom döptes det till Jakobsdal. År 1669 köptes slottet av

*Värdshusrörelsen vid
Ulriksdal har sina rötter
i 1600-talet. Värdshuset
har avlöst varandra under
åren och det nuvarande är
uppfört på 1860-talet.
Snart inleder
Fastighetsverket arbetet
med en grundlig
upppfräschning av
byggnaden.*

Karl XI:s mor riksänkedrottningen Hedvig Eleonora, som 1684 gav det i faddergåva till sin sonson prins Ulrik. Efter prinsen, som dog endast ett år gammal, döptes slottet om till Ulriksdal.

Ätminstone sedan slutet av 1600-talet har det funnits ett värdshus vid Ulriksdal. Ursprungligen var det väl främst till hovfolkets fromma, som inrättningen etablerades.

År 1671 lät Hedvig Eleonora uppföra ett beridarehus, nuvarande Confidencen, på krönet av backen ned mot slottet. Byggnaden bestod av en rektangulär ridhuslänga på vars nordsida den smala tillbyggnaden där värdshuset hu-

Det nuvarande värdshuset vid Ulriksdal uppfördes av källarmästaren Gustaf Carlsson och stod färdigt sommaren 1868. De snickarglada verandorna kom till på 1880-talet och var från början öppna men har senare glasats in. Foto från 1891.

spelartrupp till Stockholm. På drottningens uppdrag inredde arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz för dem Beridarehuset till en hovteater med tillhörande sällskapsrum och artistloger i värdshusdelen. Efter sällskapsvåningens största rum, Confidencesalen med sitt höj- och sänkbara matsalsbord, fick byggnaden sitt nuvarande namn. Restaurationen fick nu göra på sig och flytta till en angränsande byggnad – nuvarande Ottilielund. Men när Ottilielund blev privatbostad omkring 1860 flyttade värdshuset tillbaka till Confidencen.

Efter skiftande öden uppläts Ulriksdals slott 1856 till sommarresidens åt kronprins Karl, som tre år senare blev kung Karl xv. Under hans tid levde slottet och Ulriksdalsparken upp på nytt och i omgivningen byggdes flera sommarvillor; bland annat placerades här den kopia av Ornäsloftet som varit en attraktion på världsutställningen i Paris 1867.

Carlssons värdshus

Det var källarmästaren Gustaf Carlsson som lät bygga det nuvarande värdshuset på en tomt alldeles i närheten av Ornässtugan. Lokalerna i Confidencen, där han hade varit verksam sedan 1863, var tydligen inte de bästa eller också var det så att kung Karl ville ha hela huset för sig själv. Några år tidigare hade han nämligen börjat att bygga om Confidenceteatern till en jaktstuga. År 1867 ingick Carlsson därför med en skrivelse till Ståthållareämbetet på Ulriksdal och anhöll om att få uppföra en helt ny värdshusbyggnad till en beräknad kostnad av 12 000 riksdaler; han anhöll också om ett lån på 6 000 riksdaler. Kunglig Majestät beviljade Carlssons anhållan men källarmästaren, eller värdshusföreståndaren som han kallades, fick dock förbinda sig att under hela arrendetiden i en särskild lokal servera hovbetjäningen «...tarflig, men välsmakande husmanskost, som ej får beräknas högre än hwad å bättre restaurationsställen i Stockholm för dylik mat betalas.» Dessutom skulle han «...traktera den bättre allmänheten erforderlig, så väl varm som kall väl lagad mat samt alla sorters goda dryckesvaror emot billiga priser.»

Den 14 juli 1868 berättade Aftonbladet att värdshuset hade flyttat från

serade ännu finns bevarad.

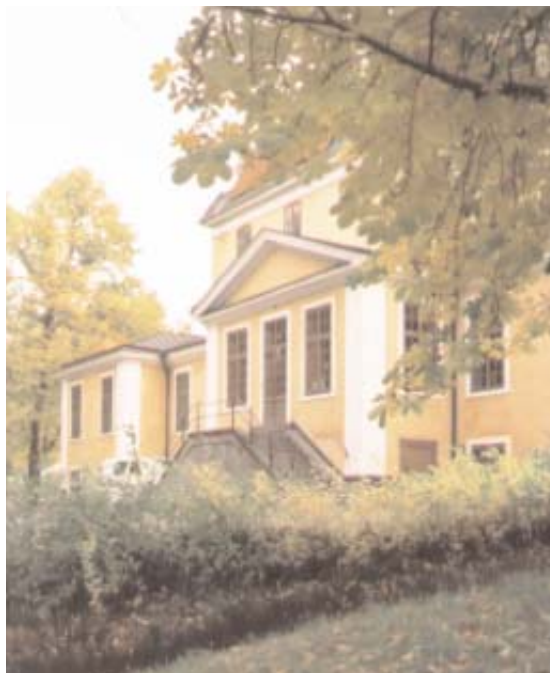
Värdshuset besjöngs 1712 av en anonym poet i en bröllopsdikt kallad «en rolig Juleres», en resa som enkannerligen var stadd till de många utvärdshusen kring Stockholm. Ulriksdalsstroforna ger oss en viss inblick i det gastronomiska tillståndet på platsen i början av 1700-talet.

«Skulle ther ej något wancka,
För vår mun och mage kranka,
Så lät gå till Vlrichsdahl:
Therest Jerpar, krams- och Hara;
Åkerhöns och Foglar rara,
Alltid pläga finnas fahl.

Än om thet så skulle hända,
När wij tijt tå mände lända,
At alt wore tingat op;
Och ej funnes någor Kyckling,
Eij så mycket som en Böckling,
Hwart skal wändas tå vårt lopp?»

Carl Hårleman, frihetstidens store arkitekt, utarbetade ett ombyggnadsprojekt av Beridarehuset på uppdrag av Fredrik I, vilket gav Confidencen dess nuvarande exteriör. När Fredrik I dog 1751 fick det nya kungaparet, furstbiskopen av Lübeck Adolf Fredrik av Holstein-Gottorp och hans drottning Lovisa Ulrika av Preussen, överta Ulriksdal. År 1753 kom en fransk skåde-

Värdshuset var vid början av 1700-talet inrymt i en smal tillbyggnad på Confidencens baksida.

Från mitten av 1700-talet till omkring 1860 fanns värdshusrörelsen i byggnaden strax intill Confidencen – nuvarande Ottielund.

Nere vid bryggan vid Edsviken låg krogen Snörin – känd sedan 1760-talet. Huset är i dag privatbostad.

Confidencen till sin nya hemvist på andra sidan Värdshusbacken.

Värdshuset drevs i ett blygsamt format; Carlsson själv stod i kassan, medan hustrun var kokerska och dottern uppapperska. Inte desto mindre var Ulriksdal ett omtyckt utflyktsmål för stockholmarna. Till detta bidrog säkert att man allt sedan 1854 kunde färdas med den lilla hjulångaren Haga från Stallmästargården till värdshusbryggan vid Ulriksdal. Trafiken på denna idylliska trad, över Brunnsviken och Edsviken, upphörde i början av 1900-talet. Men i dag kan man om somrarna återigen ta sig med båt mellan de båda ärevörldiga utvärdshusen. Vid bryggan låg för övrigt den gamla krogen Snörin, som är känd sedan 1760-talet. Den var ett vattenhål för förbönderna och andra resande, som använde vintervägen över Edsviken. Byggnaden finns fortfarande kvar, men krogen upphörde på 1850-talet och huset är sedan länge privatbostad.

Carlssons nya värdshus är egentligen en tämligen stor snickerivilla i så kallad schweizerstil, av det slag som det finns flera exempel på i Ulriksdalstrakten. Stilen kom i ropet på 1850-talet och drottning Lovisa lät i början på 1860-talet uppföra ett schweizerhus på Kaninholmen i Edsviken, som en överraskning åt gemålen Karl xv. För spridningen av schweizerhusen hade de mekaniska snickerifabrikerna som började att komma igång på 1850-talet stor betydelse. Huset på Kaninholmen, som officiellt ritades av Adolf Wilhelm Edelsvärd, var uppfört av färdiga element från Ekmans snickerifabrik i Stockholm och det är väl inte helt omöjligt att värdshuset har ett liknande ursprung.

Kvinnornas halvsekel

Gustav Carlsson avled 1882 och värdshuset övertogs då av fröken Wilhelmina Uddelius, som tidigare hade drivit Lingöbro värdshus på Djurgården. Det var under hennes tid, närmare bestämt 1884, som de nuvarande snickarglada verandorna byggdes. Från början var de öppna, men efter hand har de glassats in.

Närheten till det kungliga slottet och det lite avlägsna läget har väl stundtals begränsat de ulriksdalska utsvävningarna. Men det hindrade inte

härskarinnan på den populära Djurgårdsrestaurangen Alhambra, Mathilda Haberkorn, att 1892 överta värdskapet vid Edsviken.

Det vore synd att undanhålla läsarna den kände sekelskiftesjournalisten Byron Carlssons skildring av Ulriksdals värdshus i *Hela Stockholm* från olympiaåret 1912.

«Ett af utvärdshusen måste dock undvara den där trefligheten. Det är Ulriksdal som råkat komma för nära ett kungligt slott hvars nerver skulle störas af oljudet. Kanske hade det gått lättare att få licens på den tid då värdshuset låg på andra sidan vägen, i en byggnad krithvit som de gustavianska piskperukerna och med ett namn artigt som bemälda perukers bärare. Den hette nämligen Förstroendet Confidencen. Fröken Elvira på värdshusverandan talar om det och jag känner mig nära frågan om hon var med på den tiden. Men min mund är full af tystnadens socker som väl är, ty Confidencen existerade på tredje Gustafs dagar. Så gammal är inte fröken Elvira. Men hennes grånade lockar och den klockrunda matronafiguren, som ger henne något vördnadsbjudande moderligt låter ana, att hon nog kan berätta om Karl xv:s dagar då det nya värdshuset byggdes i sin dussinfabrikorsstil öfver hvars ledsamma fasad barmhärtiga kaprifolier dock spunnit sina gröna våder. Hvad gör det förresten, om värdshuset också är litet banalt, det är ju endast ett appendix till slottet, som sätter stil på hela trakten alltför den pompösa entrén mellan jättehöga allélindor och till slottsträdgårdens leende täckhet, där århundradena tyckas ha stått stilla mellan de klippta häckarna, och solurets luftiga timvisare mäter ut tiden just så, som den gjort för många ögon, hvilka nu vändt sina bröstna blickar mot evighetens timglas. Och när man trampat historisk mark i slottssalarna, finns ingenting att invända mot att på stället hvilat på värdshusverandan eller i ett af de enskilda rummen där inga profana blickar kunna störa en öm tête-à-tête. Amor myser, när han tänker på alla de galanta kärleksäfventyr för hvilka utvärdshusens cabinets particulier varit scenen. Om dessa väggar kunde tala, skulle de berätta diverse galna upptåg och putslystiga farsor, de skulle genljuda af smek,

En trappa upp finns festväningen med både den stora inglasade verandan och små intima salonger.

Herrarna Johansson, Ekström, Nyberg och Ferlin har gjort sig hemmastadda i ett av övre verandans hörn en marsdag 1891.

Folk har samlats framför värdshuset en vinterdag på 1920-talet. Att döma av sportbilarna till vänster rör det sig om någon form av motortävling. Genom de kala träden skymtar Confidencen i bakgrunden.

kutter och kärleksord. De tala också åtminstone på fönsterrutor och väggspeglar, fullristade med namn på dem som funnit herdestunden för ljuf att undgå ett förevigande. Så får glaset mottaga den minnesvärda bikten, att i detta nersuttna soffhörn sutto han och hon precis den och den dagen.»

Artonhundralets snickerihus stod inte högt i kurs när Beyron Carlsson skrev dessa prunkande rader, men i dag har vi lärt oss att uppskatta denna fantasifulla träarkitektur. Nu är huset vitmålat, men ursprungligen var det sannolikt avfärgat i de dämpade färger som hör schweizerstilen till.

Samma år som Beyron Carlsson publicerade sitt epos avled fru Haberkorn och värdshusrörelsen ärvdes av hennes adoptivdöttrar, fröknarna Hilda och Selma Haberkorn, och på så vis kom

den haberkornska eran på Ulriksdal att vara i närmare fyrtio år.

Stockholms kapplöpningssällskap öppnade 1919 sin nya galoppbana invid Ulriksdals station och därmed hade trakten fått en ny första klassens attraktion, som också skulle äga bestånd i fyrtio år. Galoppbanan blev en mötesplats för det Stockholm som ville synas och det är väl rimligt att tro att den eleganta publiken stundtals hittade vägen till Ulriksdals värdshus. Kanske var det därför det kostades på en ordentlig renovering i början av 1920-talet. Kapplöpningssällskapet utnyttjade dessutom slottsstallet, och de fyrbenta invånarna drog säkert till sig galoppssportens habituéer.

I drygt tjugu år, 1931–53, stod källarmästare Wilhelm Holm för rusthållet på Ulriksdal. Han hade tidigare under

flera år varit hovmästare på värdshuset och övertog verksamheten efter Hilda Haberkorn, som hade drivit rörelsen ensam sedan hennes syster gift sig i början på tjugutalet.

Fem öre för Mascagni

Den stora värdshusmatsalen med tillhörande veranda ligger på bottenvåningen och en trappa upp finns festvåningen med verandor och intima salonger.

På övervåningen finns också den gamla musikmaskinen som spelade Cavalleria Rusticana för en femöring och som 1959 fick den musikaliska värmländskan Kerstin Bergendahl att ta sig an det nittioåriga utvårdshuset. Då var hela anläggningen rejält nedsliten och det blev nödvändigt med en grundlig renovering och då fick bygg-

naderna också sin nuvarande vita färg. Kerstin Bergendahl drev Ulriksdal i tjugu år – för övrigt är det anmärkningsvärt att nästan alla krögare på Ulriksdal har regerat i just två decennier.

Till värdshusets inventarier hör också en märkvärdig vinkylare av nysilver, utförd som en modell av S:t Peterskyrkans kupol i Rom. Den tillverkades enligt uppgift för Agnar Meurling, legendarisk Stockholmskrögare under 1900-talets första hälft. Meurling drev bland andra etablissement Rosenbad och Blå Porten i Stockholm.

Lauri Nilsson och Karl-Heinz Krücken blev 1979 herrar på Ulriksdal efter Kerstin Bergendahl och under det glada åttiotalet sällade sig värdshuset till den exklusiva skara näringsställen, som belönades med en stjärna i Guide Michelin.

I samband med denna utmärkelse genomfördes 1987 den senaste ombyggnaden då Drottning Silvias paviljong, som rymmer sextio sittande gäster, tillkom efter ritningar av AGORA arkitekter.

Komplett Bacchus

Sedan år 2000 förs traditionerna på Ulriksdals värdshus vidare av Katrina och Gunnar Ström.

Smörgåsbordet har länge varit en av Ulriksdals paradgrenar. I slutet av november omvandlas det till ett lika berömt och uppskattat julbord som drar till sig stora skaror. Värdshusets vinkällare Bacchus utnämndes av Guinness rekordbok, senast år 2001, till den mest kompletta i världen. Vinsamlingen innehåller 549 flaskor som representerar de berömda vinslotten Château d'Yquem, Château Lafite Rothschild, Château Mouton Rothschild, Château Latour, Château Margaux och Château Haut Brion. De allra flesta 1900-talsårgångar av dessa berömda viner finns i samlingen, dessutom finns där tolv flaskor Château Lafite Rothschild från 1800-talet. I den 'vanliga' vinkällaren finns 6 000 buteljer för dagligt bruk.

Men Ulriksdals värdshus är också en av Stockholmstraktens mest omtyckta lokaler för bättre bröllopsmiddagar. Till detta bidrar naturligtvis Ulriksdals slottskapell, den lilla hovkyrka som Karl xv lät bygga efter Fredrik Wilhelm Scholanders ritningar 1865 och som är mycket populär för bröllop och dop. Den gamla traditionen att brudparen ristar sina namn i värdshusets speglar och fönsterglas har levt länge, och speglar fulla med inskriptioner finns i festvåningens salonger.

*Cognacsflamberad
chateaubriand
aromatic med
råstek potatis.*

I Bengt Frithiofssons och Sven Rydén's bok *Klassiska krogar från 1977* hittar vi slutligen ett recept från Kerstin Bergendahls tid, som får avsluta denna artikel.

Flamberad Chateaubriand Aromatic

TILL DENNA BEHÖVER MAN

FÖR TVÅ PERSONER:

300 gram oxfile

Smör

Nymald svart- och vitpeppar, salt

3 cl cognac till flamberingen

TILL SÄSEN:

En halv gul lök

En halv röd paprika

2 tsk grönpeppar

2 tsk dragon

2 dl brun grundsås

1 dl vispgrädd

5 cl rödvin

Hackad persilja samt smör

SÅ HÄR GÖR MAN:

Stekpannan upphettas och smöret brynes. Därefter läggs oxfilén i hel, kryddad med svart- och vitpeppar och steks lätt på båda sidor. Cognacen hälls på och bränns av.

Lyft ur köttet och håll det varmt. Spara köttskyn för säsen. Bryn den hackade löken i stekpannan, lägg i grönpeppar som mosats med en gaffel, rör i dragonen, grundsåsen, rödvinet, den sparade skyn, samt hackad röd paprika. Sist rör man i den vispade grädden.

Salta och tranchera oxfilén som läggs i säsen. Sist strör vi den hackade persiljan över. ■

Staffan Nilsson;

Fil.dr i konstvetenskap, byggnadsantikvarie

